INGLIZ VA O‘ZBEK IQTISODIY DISKURSIDA QISQARTMA VA ABBREVIATURALARNING SHAKLLANISHI HAMDA KOMMUNIKATIV XUSUSIYATLARI

Qarshiyeva Shahnoza Shuxrat qizi
Qarshi davlat texnika universiteti
shahnozaqarshiyeva66@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada ingliz va o‘zbek iqtisodiy diskursida faol qo‘llanayotgan qisqartma va abbreviaturalarning shakllanishi hamda kommunikativ xususiyatlari tahlil qilinadi. FinTech, RegTech, SupTech, CBDC, KYC, AML, ESG, SME kabi birliklarning tuzilishi, xalqaro iqtisodiy kommunikatsiyadagi o‘rni va o‘zbek tilida qo‘llanish usullari yoritiladi. Tahlil qisqartmalar nominativ, kompressiv, informativ va identifikatsion vazifalarni bajarishini, ingliz tilida ular faol model sifatida yaratilishini, o‘zbek tilida esa ko‘pincha xalqaro shaklda saqlanishi yoki izoh bilan berilishini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *iqtisodiy diskurs, qisqartma, abbreviatura, kommunikativ funksiya, terminologiya, FinTech, CBDC, KYC.*

Kirish

Zamonaviy iqtisodiy diskursda axborot tezligi va terminologik ixchamlik muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli moliya, bank nazorati, xalqaro savdo va texnologik xizmatlar rivojlangani sari uzun terminologik birikmalarni qisqa shaklda ifodalash ehtiyoji ortmoqda. Shu sababli qisqartma va abbreviaturalar iqtisodiy terminologiyaning faol qatlamiga aylandi.

Qisqartma faqat shaklning qisqarishi emas, balki maxsus bilimni ixcham kodlash vositasidir. CBDC – Central Bank Digital Currency, KYC – Know Your Customer, AML – Anti-Money Laundering, ESG – Environmental, Social and Governance kabi birliklar bir necha so‘zdan iborat tushunchani bitta kompakt belgida ifodalaydi. Cabré terminologik birliklarni lisoniy, kognitiv va kommunikativ hodisa sifatida ko‘rish zarurligini ta’kidlaydi [1, B. 35–57]. Maqolaning maqsadi ingliz va o‘zbek iqtisodiy diskursida qisqartma va abbreviaturalarning shakllanish usullari hamda kommunikativ funksiyalarini qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

Ingliz iqtisodiy diskursida bosh harflardan tuzilgan initializmlar juda faol: CBDC, KYC, AML, ESG, SME, API. Bunday birliklar grafik jihatdan ixcham,

semantik jihatdan esa murakkab tushunchalarni ifodalaydi. Masalan, ESG korporativ va investitsion diskursda ekologik, ijtimoiy va boshqaruv mezonlarini umumlashtiruvchi termin sifatida ishlatiladi.

Ikkinchi faol model qisqartirilgan komponentlarni birlashtirishdir. FinTech – finance + technology, RegTech – regulatory + technology, SupTech – supervisory + technology birliklarida to‘liq so‘zlar emas, ularning semantik jihatdan muhim qismlari qo‘shiladi. Bauer bunday qisqartirish va birlashtirish jarayonlarini ingliz tilidagi so‘z yasalishining mahsuldor vositalari sifatida ko‘rsatadi [2]. FinTech modeli keyinchalik RegTech va SupTech kabi analogik birliklar uchun qolip vazifasini bajargan.

Plag yangi birliklarning paydo bo‘lishida analogiya va takrorlanuvchi so‘z yasalish modellarining rolini alohida qayd etadi [3]. Iqtisodiy diskursdagi -Tech komponenti buning yaqqol namunasi bo‘lib, yangi texnologik yo‘nalishni qisqa va tez taniladigan shaklda belgilaydi.

O‘zbek iqtisodiy diskursida xalqaro abbreviaturalarning katta qismi asl grafik shaklida saqlanadi. CBDC, KYC, AML, ESG va API kabi birliklar bank, moliya va texnologiya matnlarida inglizcha shaklda qo‘llanishi mumkin. Buning sababi ularning xalqaro professional standart sifatida tanilganligidir.

Biroq qisqartmaning izohlanishi auditoriyaga bog‘liq. Mutaxassislar uchun KYC izohsiz tushunarli bo‘lsa, keng auditoriyaga mo‘ljallangan matnda «KYC (mijozni identifikatsiya qilish talablari)» shakli qulayroq. CBDC ham «markaziy bank raqamli valyutasi» izohi bilan berilishi mumkin. Bu usul xalqaro terminni saqlab, o‘zbekcha semantik shaffoflikni ta’minlaydi.

FinTech, RegTech va SupTech kabi birliklarda fonografik moslashuv ham kuzatiladi: fintex, regtex, suptex. Financial Stability Board hujjatlarida FinTech moliyaviy xizmatlardagi texnologiyaga asoslangan innovatsiyani ifodalovchi xalqaro termin sifatida qo‘llanadi [4]. Shu kabi institutsional qo‘llanish terminning boshqa tillardagi diskursga tez kirishiga yordam beradi.

Qisqartma va abbreviaturalarning birinchi funksiyasi kompressivlikdir. Ular uzun terminologik birikmani minimal grafik shaklga keltirib, matn hajmi va vaqtni tejaydi. Bu xususiyat hisobotlar, jadval va grafiklar, mobil ilovalar hamda professional elektron muloqotda ayniqsa muhim.

Ikkinchi funksiya nominativlikdir. Ayrim qisqartmalar vaqt o‘tishi bilan mustaqil termin maqomini oladi. FinTech bugun oddiy finance + technology qisqartmasidan ko‘ra kengroq ma’noga ega bo‘lib, alohida moliyaviy-texnologik sohani nomlaydi. World Bank materiallarida FinTech va digital financial services maxsus tushunchalar tizimida beriladi [5].

Uchinchi funksiya informativlik va identifikatsionlikdir. KYC, AML yoki CBDC mutaxassis uchun katta hajmdagi konseptual axborotni bir zumda faollashtiradi. Shu bilan birga, bunday birliklardan to‘g‘ri foydalanish soha vakillarining umumiy professional kodini shakllantiradi. Sager terminlarning maxsus bilimni tashkil etish va uzatishdagi ahamiyatini qayd etadi [6].

Qisqartmalarning asosiy kamchiligi semantik noaniqlikdir. Professional bo‘lmagan o‘quvchi uchun CBDC yoki ESG tashqi shakliga qarab tushunarli emas. Shuning uchun o‘zbek ommaviy va ta’limiy matnlarida dastlab to‘liq izoh berib, keyingi o‘rinlarda qisqartmadan foydalanish maqsadga muvofiq.

Ingliz iqtisodiy diskursida qisqartmalar ko‘pincha yangi termin yaratishning ichki vositasi sifatida shakllanadi. O‘zbek tilida esa zamonaviy qisqartmalarning ko‘pi tayyor xalqaro birlik sifatida qabul qilinadi. Shuning uchun ingliz tilida «yaratish», o‘zbek tilida esa «qabul qilish va kommunikativ moslashtirish» tendensiyasi kuchliroq.

O‘zbek tilida uch asosiy model kuzatiladi: asl shaklni saqlash – CBDC, KYC, ESG; fonografik moslashtirish – FinTech → fintex; parallel izohlash – CBDC (markaziy bank raqamli valyutasi). Bu modellarning tanlanishi matnning funksional uslubi va adresatning terminologik kompetensiyasiga bog‘liq.

Meyer va Mackintosh maxsus terminlarning umumiste’molga o‘tishida izohlanish va semantik soddalashuv jarayonlari muhimligini ko‘rsatadi [7]. Qisqartmalarda bu ehtiyoj yanada kuchli, chunki ularning shakli ma’noni bevosita ochib bermaydi.

Xulosa

Tahlil ingliz va o‘zbek iqtisodiy diskursida qisqartma va abbreviaturalar zamonaviy terminologiyaning muhim qismi ekanini ko‘rsatdi. Ingliz tilida initializm, clipping va qisqartirilgan komponentlarning birikishi orqali yangi ixcham terminlar faol hosil qilinadi. FinTech, RegTech, SupTech, CBDC, KYC, AML va ESG shular jumlasidandir.

O‘zbek iqtisodiy diskursida xalqaro qisqartmalar ko‘pincha asl shaklda saqlanadi, ayrimlari fonografik moslashadi yoki o‘zbekcha izoh bilan parallel qo‘llanadi. Ular nominativ, kompressiv, informativ va identifikatsion funksiyalarni bajaradi. Keng auditoriya bilan muloqotda qisqartmani birinchi qo‘llanishida to‘liq izohlash, keyinchalik esa ixcham shakldan foydalanish eng maqbul kommunikativ usul hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cabré M. T. Elements for a Theory of Terminology: Towards an Alternative Paradigm // Terminology. – 2000. – Vol. 6, No. 1. – P. 35–57. – DOI: 10.1075/term.6.1.03cab.

2. Bauer L. English Word-Formation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

3. Plag I. Word-Formation in English. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

4. Financial Stability Board. Financial Stability Implications from FinTech: Supervisory and Regulatory Issues that Merit Authorities’ Attention. – Basel: FSB, 2017.

5. World Bank. Fintech and the Future of Finance: Glossary. – Washington, DC: World Bank, 2022.

6. Sager J. C. A Practical Course in Terminology Processing. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1990.

7. Meyer I., Mackintosh K. When Terms Move into Our Everyday Lives: An Overview of De-terminologization // Terminology. – 2000. – Vol. 6, No. 1. – P. 111–138.